

Олександра ДУБАСЕНЮК,
доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник
освіти України, Почесний академік НАПН України,
Президент ГО «АМСКП "Полісся"», професор кафедри
професійно-педагогічної, спеціальної
освіти, андрагогіки та управління
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
dubasenyuk@ukr.net

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ

У статті аналізується актуальна проблема формування креативності особистості майбутнього педагога в умовах сучасних викликів. Розглянуто різні позиції науковці щодо досліджуваної проблеми, зокрема поняття «креативність»; виділено основні параметри креативності: побіжність; семантична гнучкість; образна адаптивна гнучкість; семантична спонтанна гнучкість з позиції задачного підходу. Представлено критерії, показники та види педагогічної задачі процесу формування креативності майбутнього вчителя початкових класів засобами контекстних педагогічних задач, що доповнено формами та методами сучасного цифрового середовища. На цій основі науковцями розроблено стратегії розвитку креативності майбутніх педагогів вищої школи та певні практичні рекомендації, визначено перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: майбутні педагоги, креативність, творчість, креативність майбутніх педагогів, задачний підхід, цифрове освітнє середовище, стратегії розвитку креативності.

The article analyzes the actual problem of forming the creativity of the personality of the future teacher in the conditions of modern challenges. Different positions of scientists regarding the investigated problem are considered, in particular the concept of "creativity"; the main parameters of creativity are highlighted: fluency; semantic flexibility; figurative adaptive flexibility; semantic spontaneous flexibility from the position of a problem approach. The criteria, indicators and types of pedagogical tasks of the process of forming the creativity of a future primary school teacher by means of contextual pedagogical tasks are presented, which is supplemented by the forms and methods of the modern digital environment. On this basis, scientists have developed strategies for developing the creativity of future higher school teachers and certain practical recommendations, have identified prospects for further research.

Keywords: future teachers, creativity, creativity, creativity of future teachers, task-based approach, digital educational environment, strategies for developing creativity.

Актуальність проблеми. В умовах сучасних викликів та загроз актуалізується проблем. формування креативності особистості майбутнього педагога у закладах вищої освіти. Дослідження здійснювалося на основі аналізу нормативних документів, а саме відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Указу Президента України «Про пріоритетні заходи щодо розвитку професійної (професійно-технічної) освіти», концепції "Нова українська школа", проекту Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026. Зростання творчого

потенціалу майбутніх педагогів дає можливість упевнено діяти їм у складних ситуаціях, адекватно на них реагувати, а також допомогти особистості розкрити власні здібності, спрямувати їх на вирішення проблем, що виникають. Важливо також розвивати креативну компетентність майбутнього вчителя, здатного творчо вирішувати поставлені цілі та завдання професійної діяльності.

Окреслений підхід зумовлений багатьма чинниками в умовах воєнного стану: ускладненням та розширенням функцій педагога у контексті змішаного та он-лайн навчання. Серед пріоритетних визначено проєктувальну, когнітивну, інноваційну, прогностичну функції, а також зростаючий попит суспільства на творчих педагогів, спроможних продукувати нові форми, методи, інноваційні технології у цифровому освітньому середовищі.

Мета дослідження: проаналізувати проблему формування креативності особистості майбутнього педагога в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу Проблема формування креативних якостей особистості вивчалася як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, зокрема велика увага приділялася аналізу поняття «особистість» (І. Д. Бех, С. Д. Максименко, В. В. Рибалко, В. А. Семиченко). Базове поняття досліджувалося у різних контекстах: «креативна особистість» та «творча особистість». На думку Дж. Гілфорда, креативна – це особистість із розвинутою інтуїцією, яка може відійти від стереотипів мислення і яка прагне використовувати інноваційні підходи до вирішення актуальної проблеми (Ф. Баррон, Дж. Рензуллі, Е. Торренс) [9; 10; 11], здатна продукувати нові ідеї (С. Мідник).

З погляду Н. Г. Кічук, Г. С. Костюка, С. К. Максименка, В. О. Моляко, В. В. Рибалко, С. О. Сисоєвої, творча особистість – це цілісна людська індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння, що забезпечують їй здатність генерувати якісно нові ідеї, технології та морально-духовні цінності, які спроможні покращити життя людини, підвищити її мотивацію та інноваційний потенціал [4; 7].

Теоретико-методологічне підґрунтя вирішення визначеної проблеми закладено у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: теорія та практика професійного становлення майбутнього педагога в умовах закладів вищої освіти (В. П. Андрущенко, А. М. Алексюк, О. В. Вознюк, І. А. Зязюн, В. М. Гриньова, В. В. Каплінський, О. Г. Кучерявий, В. Ф. Орлов, Л. О. Хомич та ін.) [6]; акмеологічні засади розвитку творчої особистості (О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк, В. М. Гладкова, Н. П. Оснадчук, Л. С. Рибалко, Н. Г. Сидорчук, Д. В. Чернілевський та ін.) [2; 5; 8].

Розробка креативного підходу пов'язана з працями вітчизняних та зарубіжних дослідників, а саме: О. Є. Антонової, Ф. Баррона, Дж. Гілфорда, Н. Гузій, І. А. Зязюна, П. Торренса, С. О. Сисоєвої, Д. Харрінгтона, Л. О. Хомич та ін. [1; 7; 8; 9; 10].

Проаналізовано сучасні методологічні підходи до проблеми формування креативності майбутнього педагога засобами інноваційної педагогічної технології, а саме: системного, компетентнісного, технологічного, діяльнісного, акмеологічного, особистісно орієнтованого, задачного, андрагогічного, соціокультурного.

Водночас креативність розглядається як здатність нестандартно мислити, знаходити нові ідеї та нестандартні рішення. Вона дає змогу дивитися на речі під різним кутом зору і не застрягати у типових шаблонах. Креативність необхідна для того, щоб розв'язувати складні задачі, коли звичайні методи не працюють. Це важливо для різних категорій фахівців для аналітиків, педагогів, дизайнерів, програмістів, ІТ-фахівців, які спроможні створювати оригінальні продукти, послуги та технології для розвитку освітніх закладів, різних бізнесових структур, компаній, швидко адаптуватися до мінливих умов, щоб залишатися

затребуваними на ринку праці, професійно не вигоряти. Можна представити пропозиції успішних практиків щодо розвитку креативних якостей.

- Надихати команду на інновації, якщо ти креативний лідер.
- Знаходити нові способи взаємодії та передачі інформації для ефективного спілкування.
- Оптимізувати процеси та ресурси. Креативний бізнес-аналітик – справжній скарб для компанії.
- Виділитися серед конкурентів і привернути увагу цільової аудиторії (креативність у рекламі, SMM і маркетингу).
- Жити цікавим і насиченим життям. Креативна людина завжди зайнята привабливими проєктами [13].

Важливо розуміти, що творчість і креативність – це не одне й те саме. Творчість зазвичай асоціюється зі створенням чогось нового та унікального, наприклад, у сфері освіти, мистецтва, музики та літературі. А креативність розглядається як більш широке поняття, що охоплює вміння знаходити й використовувати оригінальні рішення та методи в будь-якій сфері (науці, ІТ і бізнесі). Можна стверджувати, що креативність – це здатність генерувати ідеї, а творчість – це процес їх реалізації. Креативність – інструмент, а творчість – проєктований результат [14].

Науковці (В. В. Желанова, О. М. Дудник) у своєму дослідженні, спираючись на дослідження Дж. Гілфордом, виділили основні параметри креативності: побіжність (кількість нових ідей за одиницю часу); оригінальність (створення віддалених асоціацій); семантична гнучкість (здатність використовувати об'єкт та його особливості не лише за основними властивостями, а й запропонувати нові); образна адаптивна гнучкість (здатність змінювати форму об'єкта таким чином, щоб побачити у ньому нові можливості); семантична спонтанна гнучкість (здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації) [8, с. 231].

Дослідники ґрунтуються на задачному підході щодо формування креативної особистості майбутнього вчителя початкових класів, вони розглядають креативність особистості через наступні критерії: дивергентність мислення, оригінальність мислення, гнучкість мислення, швидкість мислення.

Задачний підхід передбачає реалізацію педагогічних цілей через використання навчальних і виховних задач – своєрідних проблемних ситуацій що постає розвивальним механізмом формування особистості (Г.О. Балл, О. В. Вознюк, І. А. Зязюн, О. А. Дубасенюк, О. В. Матвієнко та ін.). Сутність задачного підходу полягає у тому, що педагогічна діяльність розглядається як процес розв'язання множини педагогічних задач. Окреслений підхід значною мірою сприяє поєднанню теорії і практики у професійній діяльності вчителя. Задачний підхід дає можливість посилити проблемне уявлення навчального матеріалу у процесі вивчення педагогічних дисциплін, спонукає студентів до роздумів, творчого пошуку інформації, самостійним висновкам, узагальненням. Проблемні питання та проблемні задачі сприяють також розвитку рефлексії, самосвідомості, самооцінки, професійного мислення, гуманістично спрямованої позиції, ціннісних орієнтацій майбутніх учителів [2; 3; 6; 8].

В. В. Желанова, О. М. Дудник, спираючись на наші дослідження вважають, що розвиток креативності передбачає оволодіння майбутніми педагогами необхідним педагогічним інструментарієм. Тобто спочатку студент повинен навчитися застосовувати певні творчі прийоми у розв'язанні стандартних задач; а далі він спроможний оволодіти засобами творчості щодо розв'язання проблемно-пошукових задач; а пізніше з набуттям досвіду – певними стратегіями творчої діяльності щодо моделювання, з одного боку, педагогічно виправданих, а з іншого – нових, оригінальних шляхів розв'язання педагогічних задач різних типів та видів [8, с. 230-231].

Як результат, дослідниками було впорядковано видове розмаїття педагогічних задач контекстної спрямованості та їх формувальний потенціал відповідно до визначених критеріїв та показників креативності і представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Формування креативності майбутнього вчителя початкових класів засобами контекстних педагогічних задач

<i>Критерії креативності</i>	<i>Показники креативності</i>	<i>Вид педагогічної задачі контекстної спрямованості та її креативний потенціал. Форми та методи цифрового освітнього середовища</i>
<i>Дивергентність мислення</i>	створення множини рівною мірою правильних варіантів розв'язання задачі; здатність породжувати нові, нестандартні ідеї	<i>відео-задачі</i> без звукового супроводу, у процесі перегляду яких, майбутній вчитель висловлює гіпотези щодо мовного супроводу відеофрагменту; <i>текстові задачі</i> за поданою експозицією, що вимагають генерування декількох варіантів виходу із ситуації й обрання найбільш оптимального; он-лайн лекції, «перевернуте навчання», візуалізація навчальної інформації (кластери, ментальні карти).
<i>Оригінальність мислення</i>	створення абсолютно нових ідей, пошук нових варіантів розв'язання задачі	<i>задачі-проекти</i> – суть яких полягає у розробці оригінальних рішень задачі; <i>фото-задачі</i> , які передбачають на основі візуального сприйняття інформації самостійно скласти педагогічну задачу певного типу; інтерактивні методи навчання: дискусійні методи, метод синектики; ігрові методи (дидактичні, творчі, ділові, рольові ігри), тренінгові форми, застосовано різні види кейсів.
<i>Гнучкість мислення</i>	уміння пристосовуватись до змін діяльності, швидко переключатися з одного типу завдань на інші	<i>деформовані текстові задачі</i> , у яких пропущено початок, кульмі-націю або кінцівку певної педагогічної ситуації, що необхідно відновити; <i>сюжетно-рольові задачі</i> , розв'язання яких вимагає як теоретичного обґрунтування обраного варіанту розв'язку, так і його інсценування; креолізовані тексти, схеми, таблиці «SWOT-аналіз»
<i>Швидкість мислення</i>	уміння знаходити якомога більше шляхів розв'язання поданого завдання, за певний проміжок часу	<i>фото-задачі</i> , що передбачають миттєве оцінювання зображеної ситуації влучним словом; <i>текстові задачі (тренувальні)</i> на визначення протиріччя та формулювання проблеми; <i>задачі з альтернативними варіантами рішень</i> У контексті професії «людина – людина» для розвитку креативного мислення можна застосовувати soft skills – це важливі компетентності сучасного педагога, що впливає на ефективність організації всього освітнього процесу, участі у EdCamp-конференціях, знайомство з платформами, на яких розміщено контент для особистісного творчого розвитку

Нами доповнено показники таблиці, урахувавши особливості сучасного цифрового середовища.

Зауважимо, що у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, як наголошують дослідники, можливе поєднання різних видів педагогічних задач контекстної

спрямованості у новий вид. Наприклад, обрати як спосіб подачі інформації деформовану текстову задачу і запропонувати репрезентувати її рішення у вигляді проєкту. Такий підхід розширює можливості контекстних педагогічних задач щодо формування креативної особистості. Але науковці зауважують, що «синтезовані» задачі доречно використовувати на завершальних стадіях професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Науковцями та практиками (В. Ю. Биков, Р. С. Гуревич, О. В. Волошина, О. М. Спірін та ін.) доведено, що в цифровому середовищі нині поширюються онлайн-тренінги, індивідуальні «віртуальні» зустрічі, інтерактивні ігри, квести, флешмоби, челенджі, онлайн-табори, онлайн-екскурсії музеями, картинними галереями, перегляди кінофільмів, спектаклів, заочні подорожі іншими країнами тощо. У виховних цілях активно застосовують відеоуроки, вебінарні майданчики, відео в соціальних мережах, а також елементи гейміфікації, заснованих на концепції едьютейнменту.

На цій основі науковцями розроблено стратегії розвитку креативності майбутніх педагогів/здобувачів вищої школи, що передбачають такі напрями:

1. Осмислення сутності поняття креативність, різні підходи і важливість цієї проблеми в умовах сучасних викликів.

2. Вивчення різних наукових підходів до розвитку креативності вітчизняними та зарубіжними вченими.

3. Опанування різними методами, технологіями розвитку креативності в умовах цифровізації освітнього середовища.

4. Упровадження набутих знань у практичну педагогічну діяльність (період педпрактики), а також у таких формах як: виконання творчих завдань, написання тез, статей, методичних рекомендацій, кваліфікаційних робіт.

Креативна особистість, за тестом Торренса, відповідає певним критеріям:

- Легкість. Здатність швидко вигадувати багато ідей на задану тему. Спробуй за хвилину написати 20 способів використання якогось предмета (наприклад, блокнота або олівця).

- Гнучкість мислення. Уміння дивитися на проблему під різними кутами й знаходити декілька рішень. А ще виявляти закономірності та аномалії в подіях і даних. Корисно для тестувальників, дата-аналітиків і Project-менеджерів.

- Оригінальність. Навичка генерувати унікальні ідеї, які відрізняються від загальноприйнятих.

- Розробленість. Глибина і деталізація в опрацюванні ідей з урахуванням їхньої складності.

- Абстрактність назви. Уміння узагальнювати, виділяти головне і доходити до сутності. Надавати абстрактні та змістовні назви групам ідей [11].

Ураховуючи сучасні виклики вищої школи, пов'язанні з її компетентнісною спрямованістю, інтеграційними процесами, цифровізацією доцільно реалізувати у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя, розвитку його креативності ідеї задачного підходу. Поділяємо думку В. В. Желанової, О. М. Дудник щодо специфіки професійної діяльності вчителя початкових класів, який потребує синтез задачного підходу з контекстним науковим підходом у форматі педагогічних задач. Контексна спрямованість дає змогу моделювати предметний та соціальний контекст, що відтворює зміст майбутньої професійної діяльності та сприяє загальному і професійному розвитку особистості майбутнього фахівця.

Отже, майбутнім педагогам слід спиратися на положення, розроблені науковцями та практиками у контексті задачного підходу, що креативність – це творчі здібності особистості,

які дають змогу створювати і втілювати в життя принципово нові ідеї та рекомендації: треба повірити у свої творчі можливості, розвивати допитливість, дивитися на речі ширше і глибше, вивчати їх і перетворювати найбуденніше в найнезвичайніше, розширювати свій кругозір (вивчати різні розділи техніки і напрями культури, перебуваючи в пошуку ідеї, нічого не відкидати, уся інформація важлива, читати класичну літературу і твори сучасних авторів, дивитися класичні фільми і відвідувати виставки); записувати свої думки і замальовувати свої ідеї на папір; треба діяти зараз і натхнення з'явиться; спілкуватися з творчими людьми, які знаходяться у пошуку; розвивати постійно свої творчі здібності.

Висновки. Таким чином, досліджена актуальна проблема формування креативності особистості майбутнього педагога в умовах сучасних викликів. Розглянуто різні позиції науковці щодо досліджуваної проблеми, зокрема поняття «креативність»; виділено основні параметри креативності: побіжність; семантична гнучкість; образна адаптивна гнучкість; семантична спонтанна гнучкість, спираючись на задачний та контекстний підходи. Розроблено стратегії розвитку креативності майбутніх педагогів та відповідні практичні рекомендації. Подальшої наукової розвідки потребують аспекти проблеми пов'язаної із розвитком креативних якостей майбутнього вчителя, ураховуючи особливості цифрового освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльно аналізу: монографія. Житомир: Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 456 с.
2. Дубасенюк О. А. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. *Креативна педагогіка*. 2011. Вип. 4. С. 23–28.
3. Дубасенюк О. А., Вознюк О. В. Професійно-педагогічні задачі: типологія та технологія розв'язання: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 272 с.
4. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя: монографія. К.: Либідь, 1991. 96 с.
5. Методологія наукової діяльності: навч. посіб. / Д. В. Чернілевський, М. І. Томчук, О. А. Дубасенюк та ін.; за ред. Д. В. Чернілевського. Вид. 3-є, перероб. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2012. 364 с.
6. Педагогічна майстерність: підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. В. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Вища шк., 2004. 422 с.
7. Сисоєва С. О. Педагогічна творчість: монографія. Х.–К.: Книжкове видавн. "Каравела", 1998. 150 с.
8. Професійна підготовка фахівців: креативний підхід: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2017. 458 с.
9. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality. *Ann. Rev. of Psychol.* V. 32, 1981. P. 439–476.
10. Guilford J. P. The nature of human intelligence. N. Y.: McGraw-Hill, 1967. 156 p.
11. Torrance. *The nature of creativity* / R. Sternberg, T. Tardif (eds). 1988. P. 43–75.
12. Wollach M. A., Kogan N. A. A New look at the creativity — intelligence distinction / M.A.Wollach, N.A.Kogan. *Journal of Personality*. 1965. № 33. P. 348–369.
13. URL: <https://goit.global/ua/articles/shcho-take-kreatyvnyist-i-iak-ii-rozvyvaty/> .
14. URL: <https://www.wunu.edu.ua/university/centers/nncsppr/recommendations-and-tips/10182-7-porad-iak-rozvyvnyuty-kreatyvnyist.html> .